

**THƠ VĂN HÁN NÔM CỦA ĐÀO PHAN DUÂN VÀ VẤN ĐỀ XÂY DỰNG HỒ SƠ TƯ LIỆU
PHỤC VỤ HOẠT ĐỘNG TRẢI NGHIỆM VĂN HÓA ĐỊA PHƯƠNG
TRONG CHƯƠNG TRÌNH NGŨ VĂN THPT**

Võ Minh Hải

Khoa KHXH & NV, Trường Đại học Quy Nhơn

**Nguyễn Thị Cẩm Tú, Bùi Nữ Hoàng Giang, Trương Thị Thủy Tiên, Trần Hiền Thục, Châu Thái Hoàng Linh
Khoa Sư phạm, Trường Đại học Quy Nhơn**

Tóm tắt: Thơ văn Hán Nôm của Đào Phan Duân là bộ phận giá trị trong kho tàng văn học Bình Định, thể hiện rõ tư tưởng, tình cảm với thời cuộc và quê hương qua phong cách riêng biệt. Tuy số lượng tác phẩm không nhiều, nhưng nội dung sâu sắc, đậm chất nhân văn, có tiềm năng lớn trong việc khai thác để phục vụ hoạt động giáo dục trải nghiệm văn hóa địa phương trong chương trình Ngữ văn THPT. Việc xây dựng hồ sơ tư liệu về thơ văn Đào Phan Duân không chỉ góp phần bảo tồn giá trị văn hóa truyền thống mà còn tạo điều kiện để học sinh tiếp cận văn học Hán Nôm một cách sinh động, gắn kết với thực tiễn văn hóa vùng đất Bình Định.

Từ khóa: Đào Phan Duân, thơ văn Hán Nôm, Bình Định, hồ sơ tư liệu, trải nghiệm văn hóa địa phương, Ngữ văn THPT

**HAN-NOM POETRY AND PROSE OF DAO PHAN DUAN AND THE ISSUE
OF DEVELOPING DOCUMENTATION FILES TO SUPPORT LOCAL CULTURAL
EXPERIENCE ACTIVITIES IN THE HIGH SCHOOL LITERATURE CURRICULUM**

Vo Minh Hai

Faculty of Social Sciences and Humanities, Quy Nhon University

**Nguyen Thi Cam Tu, Bui Nu Hoang Giang, Truong Thi Thuy Tien, Tran Hien Thuc, Chau Thai Hoang Linh
Faculty of Education, Quy Nhon University**

Abstract: Alongside the development of Vietnamese literature, there has been the emergence and contribution of Han-Nom authors from Vietnam in general and Binh Dinh in particular. The group of writers in this region is complex in terms of their origins, political orientations, and aesthetic perspectives. Additionally, due to the influence of specific geo-cultural and political characteristics, Han-Nom authors from Binh Dinh exhibit distinct features compared to those from other regions. These differences have helped shape the unique, captivating, and rich artistic world of Binh Dinh's Han-Nom literature, promoting its development in a progressive, innovative, humanistic, and popular direction. Among the notable contributors to Binh Dinh's Han-Nom literary tradition, Dao Phan Doan stands out. He left behind a number of Han-Nom poetic and prose works that reflect his thoughts and sentiments about contemporary affairs and his homeland. Although his body of work is not extensive, it clearly expresses his distinctive style and characteristics.

Keywords: Dao Phan Doan, Han-Nom, Binh Dinh, literature.

Nhận bài: 20/02/2025

Phản biện: 20/03/2025

Duyệt đăng: 25/03/2025

I. ĐẶT VẤN ĐỀ

Đào Phan Duân (1864–1947), tự Biểu Xuyên, sinh năm Giáp Tý (1864) tại làng Biểu Chánh, Tuy Phước, Bình Định. Ông đỗ cử nhân năm Giáp Ngọ (1894) và phó bảng năm Ất Mùi (1895). Trên con đường làm quan, ông từng giữ nhiều chức vụ quan trọng và được thăng đến hàm Thượng thư trị sự, sau đó là Hiệp biện đại học sĩ tòng nhất phẩm. Đào Phan Duân là một cây bút Hán Nôm tuy không để lại nhiều tác phẩm, nhưng mỗi sáng tác đều mang dấu ấn tư tưởng sâu sắc và tình cảm nồng nàn dành cho thời cuộc và quê hương. Chính sự kết hợp hài hòa giữa học vấn uyên thâm, trải nghiệm thực tiễn và tâm hồn nghệ sĩ đã tạo nên phong cách độc đáo và giá trị riêng biệt trong sáng tác của ông.

II. NỘI DUNG NGHIÊN CỨU

2.1. Khái quát văn học Hán Nôm Bình Định

2.1.1. Văn học Hán Nôm Bình Định là bộ phận văn học được sáng tác bằng chữ Hán và chữ Nôm ở vùng đất Bình Định, chủ yếu từ thời kỳ trung đại (thế kỷ XV đến XIX), phản ánh đời sống văn hóa, lịch sử, tư tưởng và tâm hồn của con người Bình Định qua các thời kỳ. Là vùng đất gắn liền với phong trào Tây Sơn – một trong những thời kỳ lịch sử đặc biệt, giàu cảm hứng văn học. Tư liệu Hán Nôm Bình Định được lưu giữ trong các gia phả, sắc phong, bia đá, hoành phi, câu đối, văn tế, thơ ca... tập trung nhiều ở các làng quê, đền chùa và tộc họ.

2.2.2. Nhóm tác giả Văn học Hán Nôm Bình Định: Đặc điểm và diện mạo đã sơ bộ đề xuất một số vấn đề về bộ phận văn học này như sau: Một là tính chất yêu nước và phản ánh thời đại. Hai là, tinh thần nhân văn sâu sắc, thể hiện rõ trong các bài thơ dạy con, văn tế tổ tiên, hoặc trong các

câu đối, hoành phi tại đình chùa. Ba là tính bác học và tinh thần học đạo lý Nho giáo, bởi lẽ trong tiến trình bộ phận này gắn với các nhà nho, khoa bảng. Bốn là sự kết hợp giữa tính bác học và dân gian. Nhiều tác phẩm sử dụng hình ảnh dân dã, ngôn ngữ bình dị, thể thơ lục bát, song thất lục bát... đặc biệt ở thể loại văn tế Nôm và tuồng Nôm.

2.2. Đào Phan Duân trong tiến trình văn học Hán Nôm Bình Định

2.2.1. Những đặc sắc trong sáng tác của Đào Phan Duân

Trước hết đó là tinh thần yêu nước và trách nhiệm xã hội. Dưới ách đô hộ của thực dân Pháp, Đào Phan Duân thể hiện tinh thần yêu nước bằng cách tham gia phong trào Duy Tân. Ông còn sáng lập Phước An thương hội, *“nhằm khuyến khích người dân sử dụng hàng nội địa, thúc đẩy sản xuất trong nước và khơi dậy tinh thần tự chủ kinh tế”*.

Mặc dù đã cáo quan Đào Phan Duân vẫn luôn trăn trở về vận mệnh đất nước. Những suy tư ấy được thể hiện qua các bài thơ Hán Nôm mang đậm chất thời sự, như bài *“Trúc qui canh dê, ngẫu thành nhất khúc”*. Ông không là người hành động thực tiễn và tiêu biểu cho mẫu hình trí thức thời loạn: yêu nước, trách nhiệm, nhưng luôn trăn trở giữa lý tưởng và hiện thực. Thử đến, thơ văn Hán Nôm của ông là tiếng nói của tình cảm cá nhân và tâm sự sâu lắng. Trong bài thơ Du Đề Gi hải khẩu, ông thể hiện vẻ đẹp thiên nhiên trù phú của Đề Gi và khát vọng được trở về với cuộc sống điền viên, hòa mình vào cảnh sắc quê hương sau những năm tháng lặn lội quan trường. Những tác phẩm như Tặng Tri huyện Hà Ngại, Tặng Huỳnh Yên... phản ánh tình cảm gắn bó với bạn bè, đồng liêu. Trong Văn Tú Giải, *“ông bày tỏ nỗi tiếc thương cho một thời Nho học đang suy tàn, đồng thời xót xa trước thực trạng thiếu người kế tục chỉ hướng văn chương – học thuật. Ông là người chứng kiến và phản ánh sự giằng co giữa truyền thống và hiện đại, giữa cái cũ đang tàn phai và cái mới đang hình thành – tất cả được truyền tải bằng một giọng văn vừa chân thành vừa đầy trăn trở”*. Và cuối cùng, các tác phẩm của ông còn thể hiện những suy nghiệm nhân sinh sâu sắc. Ông đề cao phẩm chất tốt đẹp như lòng nhân ái, trung thực, hiếu thảo và trách nhiệm, đồng thời lên án thói hư tật xấu như tham lam, ích kỷ. Qua bài thơ Hưu đình xuân yến, ông thể hiện sự từ bỏ danh lợi, chọn cuộc sống giản dị và giữ gìn đức hạnh, thể hiện tinh thần không màng quyền quý. Triết lý nhân sinh của ông cũng rõ nét trong tình yêu

nước, thương dân và khí tiết quân tử. Từ những trải nghiệm trong quan trường, *“ông rút ra bài học về lòng trung thành với lý tưởng và giữ vững phẩm hạnh dù gặp khó khăn”*.

2.2.2. Vị trí của Đào Phan Duân trong văn học Hán Nôm Bình Định

Trong bối cảnh lịch sử khi đất nước đang bị thực dân Pháp xâm lược, Đào Phan Duân thể hiện tinh thần yêu nước mạnh mẽ qua các tác phẩm thơ văn. Văn chương của ông phản ánh những cảm xúc, suy tư sâu sắc về cuộc sống, con người và xã hội đương thời. Các tác phẩm của ông đa phần mang tính triết lý, đề cao các giá trị đạo đức truyền thống như nhân ái, trung thực, lòng hiếu thảo, và trách nhiệm xã hội. Đồng thời, Đào Phan Duân cũng phản ánh những biến động xã hội do ảnh hưởng của thực dân và sự chuyển mình của nền văn hóa.

Trong văn học Bình Định, Đào Phan Duân còn góp phần duy trì và phát triển các thể loại văn học dân tộc như thi ca, vịnh, biểu, cáo, và văn tế. Các tác phẩm của ông không chỉ có giá trị nghệ thuật mà còn có giá trị lịch sử, phản ánh tinh thần yêu nước, khát vọng tự do và sự đấu tranh để bảo vệ những giá trị truyền thống trong bối cảnh xã hội biến động mạnh mẽ. Đào Phan Duân là một trong những nhân vật quan trọng trong văn học Hán Nôm Bình Định, ông để lại một di sản văn hóa phong phú, kết hợp giữa trí thức, tinh thần yêu nước và nhân sinh quan sâu sắc.

2.3. Hồ sơ khai thác thơ văn Hán Nôm của Đào Phan Duân phục vụ tổ chức trải nghiệm văn hóa địa phương tại Bình Định

2.3.1. Mục tiêu xây dựng hồ sơ

Thơ văn Đào Phan Duân là cầu nối giữa học sinh và di sản văn hóa Bình Định, giúp các em hiểu rõ hơn về lịch sử, con người và thiên nhiên quê hương. Việc khai thác giá trị các tác phẩm của Đào Phan Duân cần hướng đến các mục tiêu sau:

Việc khai thác các giá trị thơ văn của ông là phương cách gắn kết học sinh với di sản văn hóa quê hương. Qua đó, học sinh không chỉ học về văn học mà còn cảm nhận sâu sắc về những giá trị văn hóa quê hương, giúp học sinh phát triển lòng tự hào dân tộc và ý thức bảo vệ di sản văn hóa địa phương.

Góp phần khơi dậy niềm tự hào dân tộc, ý thức bảo tồn văn hóa truyền thống Thơ văn của Đào Phan Duân, phản ánh lòng yêu nước và tinh thần bất khuất, giúp học sinh nhận thức được tầm quan trọng của việc bảo vệ văn hóa dân tộc trong bối

cảnh hiện đại.

2.3.2. Các nguyên tắc xây dựng hồ sơ

Để đạt được mục tiêu đã đề xuất, quá trình xây dựng hồ sơ cần đảm bảo các nguyên tắc sau: Tính khoa học – xác thực: Hồ sơ cần được xây dựng trên cơ sở các tài liệu chính thống, đảm bảo tính chính xác và độ tin cậy cao, phản ánh đúng lịch sử và sự nghiệp của Đào Phan Duân. Tính giáo dục – phù hợp lứa tuổi: Hồ sơ cần được thiết kế sao cho phù hợp với đối tượng học sinh, giúp các em dễ dàng tiếp thu và cảm nhận được giá trị của các tác phẩm văn học cũng như những bài học đạo đức và triết lý nhân sinh mà Đào Phan Duân gửi gắm. Tính thực tiễn – dễ ứng dụng trong dạy học: Hồ sơ cần được thiết kế sao cho dễ dàng ứng dụng trong các giờ học, đặc biệt là các hoạt động giáo dục trải nghiệm. *“Những tư liệu, hình ảnh, và bài học cần dễ dàng triển khai và mang lại hiệu quả giáo dục cao cho học sinh”*.

Tích hợp thơ văn Đào Phan Duân vào giáo dục giúp học sinh kết nối với di sản văn hóa địa phương, khơi dậy lòng yêu nước và ý thức bảo tồn truyền thống. Hồ sơ tư liệu sẽ là công cụ hữu ích cho các hoạt động giáo dục trải nghiệm, từ đó phát huy giá trị văn hóa Bình Định trong thế hệ trẻ.

2.3.3. Đề xuất xây dựng hồ sơ tư liệu phục vụ hoạt động trải nghiệm văn hóa địa phương

Để hỗ trợ giáo dục văn hóa qua thơ văn Đào Phan Duân, chúng ta cần xây dựng hồ sơ tư liệu

khoa học và dễ ứng dụng trong giảng dạy, hồ sơ bao gồm:

Tiểu sử Đào Phan Duân: Tóm tắt cuộc đời và sự nghiệp của ông.

Trích tuyển tác phẩm tiêu biểu: Tuyển chọn những tác phẩm nổi bật, kèm dịch nghĩa và phân tích.

Hình ảnh, tư liệu minh họa: Bao gồm bìa mộ, bản chép tay và các địa danh liên quan.

Bài học trải nghiệm: Gợi ý hoạt động như tham quan di tích, sáng tác thơ và thuyết trình về tác phẩm.

Các tác phẩm của Đào Phan Duân mang đến nguồn cảm hứng phong phú cho các hoạt động giáo dục trải nghiệm. Học sinh có thể tham gia vào “các hoạt động như sáng tác thơ, thuyết trình về tác phẩm hoặc tham quan các di tích gắn liền với cuộc đời tác giả, từ đó kết nối lý thuyết với thực tiễn”.

III. KẾT LUẬN

Thơ văn Hán Nôm của Đào Phan Duân không chỉ phản ánh tinh thần yêu nước, nhân sinh quan sâu sắc và tâm hồn nghệ sĩ của một trí thức Bình Định mà còn là nguồn tư liệu quý giá phục vụ giáo dục văn hóa địa phương trong chương trình Ngữ văn THPT. Việc xây dựng hồ sơ tư liệu từ di sản của ông là cách thiết thực để kết nối học sinh với văn học truyền thống, góp phần bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa dân tộc trong thời đại mới.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Thị Thanh Chung (2018), *Khảo luận hồ sơ tác giả văn học Hán Nôm Việt Nam*, NXB ĐHSP, HN.
2. Lộc Xuyên Đặng Quý Định (2006), *Đào Phan Duân – Lý lịch và tác phẩm*, NXB VHDT, H.
3. Lộc Xuyên Đặng Quý Định (2008), *Bình Định Hán văn trích diễm*, NXB VHDT, H.
4. Lộc Xuyên Đặng Quý Định (2011), *Nhân vật Bình Định*, NXB VHDT, H.
5. Hoàng Thúy Hà (2024), *Những vấn đề về Ngôn ngữ, văn hóa và du lịch*, NXB Thuận Hóa, Huế.
6. Võ Minh Hải (Chủ biên) (2023), *Văn học Hán Nôm Nam Trung Bộ - Diện mạo và Đặc điểm*, NXB KHXH, H.
7. Lê Hoài Lương (2015), *Văn nhân Bình Định – Một góc nhìn*, NXB HNV, H.